ارزیابی منابع مرجع فارسی در زمینه مفردات قرآن ـ رضا کریمی، عبدالحسین طالعی، زهرا صدرآبادی، فاطمه اسحاقی
علمی- پژوهشی
فصلنامه تخصّصی مطالعات قرآن و حدیث **سفینه**
سال نوزدهم، شماره ۷۳ «ویژه پژوهش‌های قرآنی»، زمستان ۱۴۰۰، ص ۱۲-۳۶

ارزیابی منابع مرجع فارسی در زمینه مفردات قرآن

رضا کریمی*
عبدالحسین طالعی**
زهرا صدرآبادی***
فاطمه اسحاقی****

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف ارزیابی منابع فارسی در زمینه مفردات قرآن صورت گرفته است تا میزان مطابقت آنها با معیارهای کتب مرجع را معین کند.

روش: پژوهش حاضر کاربردی و روش آن تحلیل محتوای کمی و کیفی است. جامعه آماری پژوهش شامل تمام کتابهای چاپی فارسی در حوزه مفردات قرآنی است که در کتابخانه تخصصی علوم قرآنی وابسته به دفتر آیه الله سیستانی تا اسفند ۱۳۹۷ جمع‌آوری شده است. برای انجام پژوهش از سیاهه وارسی محقق ساخته استفاده شد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد: از میان ۸۵ کتاب مفردات قرآنی که در این پژوهش مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته‌اند، ۷۳ درصد کتب مرجع توسط پدیدآورندگان معتبر تولید شده ولی فقط

*. هیأت علمی دانشگاه قم، استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم، قم، ایران karimirez@gmail.com
**. هیأت علمی دانشگاه قم، مربی گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم، قم، ایران taleie20@gmail.com
***. دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه قم، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم، قم، ایران
sadrabadyzahra@gmail.com
****. کارشناس ارشد دانشگاه قم، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم، قم، ایران دانشگاه قم
eshaghi.fateme72@gmail.com

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

۱۳ درصد از آن‌ها توسط ناشران تخصصی به چاپ رسیده‌اند. بیشترین آثار (۲۴ عنوان) در سال‌های ۱۳۹۱ به بعد چاپ شده‌اند. بررسی شمارگان نشر کتب مفردات قرآنی حکایت از آن دارد که، ۷۷/۴ درصد از آثار منتشره در تیراژ ۳۰۰۰ و کمتر چاپ شده‌اند. مشاهده تنوع کتب مفردات قرآنی فارسی نشان داد که ۸۳/۵ درصد از کتب مرجع به صورت گزینشی دامنه لغات خود را اختیار کرده‌اند. همچنین ۳۶/۵ درصد از آثار بر حسب تفسیر، ترجمه یا نسخه‌ای خاص از قرآن نوشته شده است ولی ۸۳/۵ درصد از آثار به طور عمومی و بدون در نظر گرفتن تفسیر خاص یا ترجمه‌ای خاص یا نسخه خاص از قرآن به تألیف یا ترجمه پرداخته‌اند. این پژوهش حاکی از آن است که کتب مفردات قرآنی فارسی، در ویژگی‌های ظاهری نگارش از جمله ویراستاری، برخورداری از راهنمای استفاده و بهره‌مندی از نمایه ضعف دارند و بیش از نیمی از کتب بررسی شده فاقد ذکر منابع و مأخذ می‌باشد. همچنین در این تحقیق، این نتیجه حاصل شد که اکثر کتاب‌های مفردات قرآنی (۵۶/۵ درصد) با در نظر گرفتن اهداف آموزشی به رشته تحریر در آمده است.

اصالت/ ارزش: چارچوب حاصل از پژوهش حاضر می‌تواند در تبیین و ارزیابی مفردات قرآنی که از شمار کتب مرجع به حساب می‌آید، استفاده شده و راهنمای محققین، نویسندگان، منتقدان و مخاطبان خود باشد و فعالیت‌های علمی مربوط را هدفمند و یکسان سازد.

کلیدواژه‌ها: مفردات قرآنی؛ منابع مرجع؛ معیارهای کتاب مرجع؛ معیارهای ارزیابی؛ علوم قرآنی.

مقدمه

قرآن کریم استوارترین رشته الهی برای پیمودن مسیر انسانیت و تعالی فرد و جامعه در همهٔ ابعاد[1] و همچنین ظهور رحمت خاصّ پروردگار برای رشد دادن بندگان و داروی شفابخش بیماری دل و جان آدمیان[2] است. عظمت این کتاب گرانقدر چنان است که پیامبر اکرمﷺ فرمودند: «فضیلت قرآن کریم بر دیگر

۱. انّ هذا القران یهدی للتی هی اقوم... (سوره اسراء: ۹).

۲. و ننزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنین... (سوره اسراء: ۸۲).

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

سخنان، چونان برتری خدای تعالی بر بندگان است.»[1] اما بهره‌مندی انسان از این سرمایه‌ی گرانقدر به تدبر در معارف بلند آن و درک آن مضامین متعالی وابسته است. از این روی، کتابهای مختلفی در زمینه علوم قرآنی مانند دائرةالمعارف‌ها، معجم‌ها، ترجمه‌ها، تفاسیر، داستان‌هان و قصص قرآنی، شأن نزول‌های قرآنی و... با دیدگاه‌ها و رویکردهای مختلفی به رشته تحریر در آمده است که فهم معانی قرآن را میسر می‌سازد. ربانی (۱۳۷۴) تحقیقی با عنوان «کتابشناسی توصیفی کتابشناسی‌های قرآنی» انجام داده است که این کار را استمرار بخشید و در سال ۱۳۷۵ و ۱۳۷۹ شماره‌های دوم و سوم آن را نیز به چاپ رساند. کتاب او که در پنج بخش (۱. کتابشناسی‌ها ۲. مقاله‌نامه‌ها ۳. فهرست پایان‌نامه‌ها ۴. فهرست کتاب‌های خطی ۵. نرم‌افزارها) تنظیم شده است، از جمله آثاری است که با استفاده از آن می‌توان شمه‌ای از گسترهٔ آثار منتشره در زمینه علوم قرآنی را به دست آورد.

در میان این آثار مختلف و گسترده، نخستین گام برای فهم معانی و مضامین بلند قرآن کریم، شناخت دقیق معانی الفاظ قرآن است که در علوم قرآنی از آنها به "مفردات قرآن" تعبیر می شود و تاکنون آثار زیادی در این حوزه به فارسی و عربی نوشته شده است. کتاب «مفردات راغب اصفهانی» یکی از آثار کهن و مشهور در این رابطه می‌باشد.

با وجود این و با توجه به اهمیت بالای این دست از کتب مرجع، کم و کاستی‌ها و نواقصی نیز در این کتاب‌ها وجود دارد که آن‌ها را از معیارهای کتاب مرجع دور ساخته است؛ به همین جهت کمبود یک ارزیابی در رابطه با کتب مرجع در زمینهٔ قرآن کریم و یافتن نقاط قوت و ضعف آن‌ها برای ایجاد یک نقشهٔ راه برای رجوع مفسرین و همچنین تهیه یک نمای کلی از فضای تولید کتب مرجع برای

۱. فضل القرآن علی سائر الکلام کفضل الله علی خلقه (بحارالانوار، جلد ۹۲، صفحه۱۹).

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

پژوهشگرانی که در زمینهٔ تولید کتب مرجع و کیفیت‌بخشی به آن تلاش می‌کنند، احساس می‌شود.

البته شایان ذکر است، ارزیابی کتاب‌های مرجع از آن جهت که این کتب از منابع مهم آموزشی و پژوهشی به شمار می‌آیند و با وجود رشد منابع الکترونیکی، منابع چاپی آن هنوز جایگاه خود را حفظ کرده و پاسخگوی نیاز مراجعین می‌باشند، از اهمیت بالایی برخوردار است. از سوی دیگر، با توجه به رویکرد پژوهشی برنامه-های آموزشی در نظام یادگیری جدید در انواع رشته‌های آموزشی، منابع مرجع می‌تواند پاسخگوی بسیاری از پرسش‌های مطرح شده باشد (هانت[1]،۱۹۹۹). ارزیابی این کتب به جنبهٔ محتوایی آن خلاصه نمی‌شود بلکه بررسی ساختاری این دست از تألیفات نیز باید مورد توجه قرار بگیرد. در این رابطه، حری (۱۳۷۲) اذعان کرده است ساختار کتاب‌های مرجع مانند محتوای آن از اهمیت خاصی برخوردار است. به عبارت دیگر، «رسالت این دست از کتاب‌ها تنها با سازماندهی و دسترس‌پذیر کردن اطلاعات و دانش پایان نمی‌یابد، بلکه شیوه ارائه اطلاعات نیز در اینگونه آثار بسیار مهم است. به بیان دیگر انتشار یک اثر مرجع صرفاً کافی نیست بلکه کارآیی آن زمانی بیشتر خواهد بود که بتوان به اطلاعات آن دسترسی پیدا کرد.» (فراش‌باشی و عبدی، ۱۳۹۰)

فتاحی و آستانه (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان بررسی میزان رعایت معیارهای ساختاری منابع مرجع چاپی با استفاده از روش پیمایشی و فن تحلیل محتوا به بررسی معیارهای ساختاری منابع مرجع چاپی فارسی منتشرشده در چهار حوزه موضوعی مختلف و در فاصله سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۳ پرداخته‌اند. یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که معیارهای ساختاری فیزیکی مانند: صفحه‌آرایی و نوع

1. Hunt.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

حروف به طور مناسب رعایت شده است، اما معیارهایی که در زودیابی اطلاعات نقش مهمی دارد، مانند نمایه‌های پایانی به شکل مطلوب رعایت نشده است. همچنین فلسفین، نوروزی و محمدی (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان «میزان مطابقت دایرةالمعارف‌های فارسی کودکان و نوجوانان منتشر شده بین سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰ با معیارهای ارزیابی کتب مرجع» نیز دایرةالمعارف‌های فارسی را از حیثیت‌های گوناگونی از جمله اعتبار، دامنه و محدوده، وسعت و کیفیت مطالب و وضعیت ظاهری (نوع کاغذ، صحفه‌آرایی، فونت، جلد، کیفیت صحافی و...) مورد ارزیابی قرار داده‌اند. همچنین در پژوهشی دیگر تحت عنوان «بررسی کتاب‌های مرجع فارسی چاپی کودکان و نوجوانان منتشره بین سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰ از نظر اعتبار، وسعت و کیفیت» (نوروزی و فلسفین، ۱۳۹۴) میزان مطابقت کتاب‌های مرجع مذکور، مورد بررسی قرار گرفته است که این دست پژوهش‌ها این امکان را فراهم می‌آورد، که استفاده کنندگان کتاب‌های مرجع در انتخاب خود تصمیم بهتری بگیرند و همچنین به تولید کنندگان کتاب‌های مرجع این امکان را می‌دهد تا تصمیم‌گیری بهتری در زمینهٔ تألیف کتاب‌های مرجع داشته باشند. اهمیت و کارآیی ویژگی‌های مرجع‌شناختی تا حدّی است که به عنوان معیار ارزیابی در زمینه‌های دیگر هم مورد استفاده واقع شده است. مختاری (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی ویژگی‌های مرجع شناختی کتب ضرب‌المثل‌های ترکی»، این کتاب‌ها را از لحاظ رعایت معیارهای منابع مرجع مورد بررسی قرار داده است و به این نتیجه دست یافت که، کتب بررسی شده از نظر راهنمای جامع استفاده، ارجاعات داخل متن، نمایه‌های پایانی و ساختار مدخل‌ها وضعیت مطلوبی ندارد.

پیشینهٔ مذکور ضرورت و اهمیت بررسی ابعاد ساختاری و محتوایی کتب مرجع را نشان می‌دهد که در همین راستا فعالیت‌های پژوهشی مختلفی نیز در زمینه

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

بررسی محتوایی و ساختاری کتاب‌های مرجع با رویکرد کتب تخصصی علوم قرآنی صورت گرفته است. به عنوان نمونه ایازی (۱۳۷۳) پژوهشی با عنوان «نگاهی به معجم‌های موضوعی قرآن کریم» انجام داده است که در آن تاریخچه‌ای از شکل‌گیری معجم‌های موضوعی قرآن کریم به همراه ذکر نکاتی راجع به آن‌ها ارائه کرده است. او بر این باور است اولین معجم موضوعی قرآن را می‌توان کتاب «بحارالانوار» مرحوم علامه مجلسی (ره) دانست؛ اما این کتاب به لحاظ ساختاری، به قصد ارائه معجم موضوعی قرآن کریم نوشته نشده است؛ بلکه کتابی حدیثی است که احادیث معصومین علیهم‌السلام را به ابواب مختلفی تقسیم کرده است، اما قبل از ورود به روایات هر باب آیات مرتبط با آن موضوع را نیز ذکر کرده است. ایازی در تحقیق خود به کتب مختلفی اشاره دارد، که علاوه بر جنبه محتوایی، وجهۀ ساختاری آنان را نیز مورد توجه قرار داده است؛ به عنوان نمونه دارا بودن فهرست الفبایی و ارجاعات اندک را از امتیازات کتابی با عنوان «تفصیل الآیات» نوشته «ژول لابوم»[1] یادآور شده است اما تأکید می‌کند که این موضوع مشکل تداخل موضوعات و مترادفات و چندبُعدی بودن آن‌ها را حلّ و فصل نکرده است.

محمدهاشم زمانی (۱۳۸۵) نیز تحقیقی تحلیلی در رابطه با معجم‌های موضوعی قرآن انجام داده است که در آن به تحلیل محتوایی و ساختاری این کتب پرداخته است. به عنوان نمونه در بررسی کتابی با عنوان «فرهنگ موضوعی قرآن» نوشته «کامران فانی و بهاءالدین خرمشاهی» گفته است که، فهرست این کتاب به عربی تهیه شده است و عناوین فارسی نیز به مصادر عربی خود ارجاع شده است؛ اما از لحاظ محتوایی به گونه‌ایست که برخی از مدخل‌های این کتاب جنبه موضوعی و پشتوانه تحقیقاتی ندارد. اما پژوهش او بیشتر درصدد ارائه اجمالی از محتوای

1. Jules Labom.

معاجم موضوعی و بررسی نقاط قوت و ضعف آن از حیث محتوایی بوده است که در این بین گاهی به ساختار نیز اشاره کرده است، به عنوان نمونه از کتابی با عنوان «المعجم المفصل لمواضیع القرآن المنزل» نام می‌برد و به ساختار فهرست آن اشاره می‌کند که بر خلاف عمده معاجم که به ترتیب الفبایی تنظیم شده‌اند، بر پایه ترتیب ابجدی صورت گرفته است.

اما این پژوهش‌ها عمدتاً در زمینه معاجم بوده است و ارزیابی‌های ارائه شده توسط مؤلفان، متکی به روش‌های معتبر آماری نیست؛ بنابراین در این پژوهش که یک پژوهش کاربردی است، تلاش بر آن بوده است که با توجه به معیارهای کتاب مرجع، یک ارزیابی نسبتاً دقیق بر اساس روش‌های آماری در زمینهٔ کتب مرجع فارسی در حوزه مفردات قرآن صورت گیرد. برای تحقق این مهمّ بررسی۸۵ کتاب مفردات قرآنی و تطبیق آن‌ها با معیارهای کتاب مرجع به روش تحلیل محتوای کمّی و کیفی، در دستور کار گروه پژوهشی قرار گرفت و پیشنهادهایی ارائه شد که این نوشته حاصل این بررسی‌ها می‌باشد.

با توجه به موارد فوق، پژوهش حاضر در صدد است تا به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

۱. میزان اعتبار کتابهای مرجع مفردات قرآنی از نظر اعتبار (پدیدآور، ناشر و روزآمدی) چگونه است؟

۲. تعداد کتابهای مرجع مفردات قرآنی بر اساس دو شاخص (سال نشر، زمان تألیف) چگونه است؟

۳. میزان استقبال از کتابهای مرجع مفردات قرآنی بر اساس شاخص شمارگان چگونه است؟

۴. تنوع کتابهای مرجع مفردات قرآنی بر اساس منبع پژوهش و گستره آنها چگونه

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

است؟

۵. کتابهای مرجع مفردات قرآنی از نظر ویژگی‌های ظاهری نشر (صحافی، جلد، فونت) چگونه است؟

۶. کتابهای مرجع مفردات قرآنی از نظر ویژگی‌های ظاهری نگارش (ویرایش، ارجاع، منابع و ...) چگونه است؟

۷. تقسیم‌بندی کتابهای مرجع مفردات قرآنی از نظر محتوا (ریشه‌شناسی زبانی، وجوه و نظایر و ..) چگونه است؟

۸. کتابهای مرجع مفردات قرآنی از نظر اهداف (آموزشی، پژوهشی، آمیزه هر دو) چگونه است؟

روش پژوهش

نوع پژوهش حاضر کاربردی و روش آن تحلیل محتوای کمی است. جامعه آماری پژوهش شامل تمام کتابهای چاپی فارسی در حوزه مفردات قرآنی است که در کتابخانه تخصصی علوم قرآنی وابسته به دفتر آیت الله سیستانی تا اسفند ۱۳۹۷ جمع‌آوری شده است.برای انجام پژوهش از سیاهه وارسی محقق ساخته استفاده شد. ضمن آنکه در بخش تحلیل محتوا از دیدگاههای کارشناسان علوم قرآنی نیز بهره گرفته شد. برای سنجش میزان پایایی ابزار پژوهش از آماره ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. بر اساس داده‌های گردآوری شده، این آماره برای پرسشنامه معادل ٪۸۹ بود که بیانگر وجود پایایی بالابین عناصر موجود در این این سیاهه است.

یافته‌های پژوهش

در این بخش به ارائه یافته‌های پژوهش می‌پردازیم.

جدول شمار ۱ در راستای پاسخ سوال اول پژوهش به توزیع فراوانی منابع از

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

لحاظ اعتبار می‌پردازد.

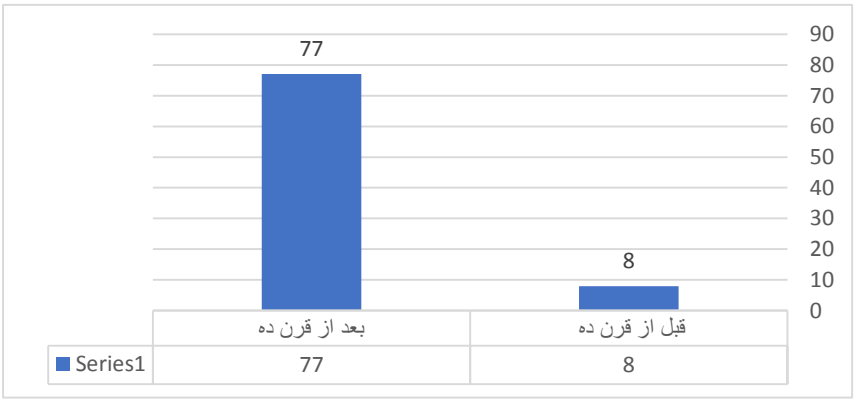
جدول ۱. توزیع فراوانی منابع از لحاظ اعتبار

مشخصات معیار		تألیفی	ترجمه‌ای	تألیفی- ترجمه‌ای	مجموع	
					تعداد	درصد
پدیدآور	معتبر	۵۱	۶	۵	۶۲	۷۳
	غیرمعتبر	۲۰	۲	۱	۲۳	۲۷
ناشر	تخصصی	۱۰	۱	۰	۱۱	۱۳
	عمومی	۶۰	۷	۶	۷۴	۸۷
روزآمدی	روزآمد است	۶	۰	۰	۶	۷
	روزآمد نیست	۶۵	۸	۶	۷۹	۹۳

داده‌های جدول شماره ۱ نشان می‌دهد ۷۳ درصد کتب مرجع توسط پدید آورندگان معتبر تولید شده‌اند؛ به همین جهت می‌توان ادعا کرد کتب مرجعِ قرآنی از نظر پدیدآور از اعتبار بالایی برخوردار هستند (تمامی نویسندگان غیر معنبر بعد از سال ۱۳۹۰ هستند). همچنین داده‌های این جدول حاکی از آن است که تولید کنندگان منابع مرجع از تخصص کافی در زمینه آثار مرجع برخوردار نیستند و تخصصی کار کردن ناشران امریست که در کشور ما هنوز تحقق نیافته است. یافته‌ها نشان می‌دهد فقط ۱۳ درصد از کتب مرجع توسط ناشران تخصصی به چاپ رسیده‌اند. روزآمد بودن کتب مرجع نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است اما آنچه مایه نگرانیست، آن است که در هیچ یک از زمینه‌های ترجمه‌ای و تألیفی- ترجمه‌ای کار روزآمدی در زمینهٔ کتب مرجع قرآنی صورت نگرفته است و فقط ۷ درصد از آثار بررسی شده روزآمد بوده‌اند.

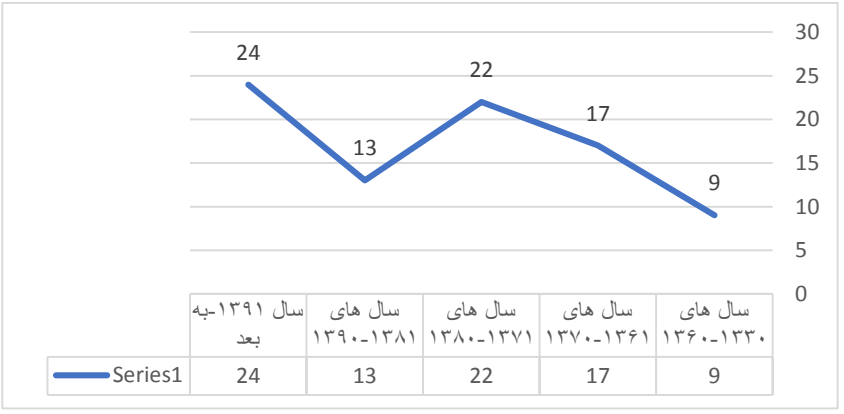
[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

در پاسخ به پرسش دوم نمودار ۱ و ۲ تدوین شده است. نمودار ۱ توزیع فراوانی منابع را بر اساس سال نشر و نمودار ۲ توزیع فراوانی منابع را بر اساس زمان تألیف نشان می‌دهد.

نمودار ۱. توزیع فراوانی منابع بر اساس سال نشر

بر طبق نمودار ۱. دهه‌های هفتاد و نود اوج انتشار منابع مرجع قرآنی بوده‌اند.

نمودار۲. توزیع فراوانی منابع بر اساس زمان تألیف

با توجه به داده‌های نمودار شماره ۱ که مربوط به بررسی سال‌های مورد ارزیابی است، می‌توان گفت: بیشترین آثار (۲۴ عنوان) در سال‌های ۱۳۹۱به بعد به چاپ

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

رسیده است و دهۀ ۱۳۷۰ با ۲۲ عنوان ، دهه ۱۳۶۰ با ۱۷ عنوان و دهه ۱۳۸۰ با ۱۳ عنوان در مراتب بعدی قرار داشته و در بین سال‌های ۱۳۳۰ تا ۱۳۶۰ فقط ۹ عنوان به چاپ رسیده‌اند.

داده‌های نمودار شماره ۲ نشان می‌دهد، از ۸۵ اثر بررسی شده فقط ۸ اثر متعلق به نویسندگان قبل از قرن دهم هجری قمری است و مابقی آثار مرجع قرآنی توسط نویسندگان قرن دهم هجری قمری به بعد تولید شده است.

در پاسخ سومین پرسش، میزان استقبال از کتابهای مرجع مفردات قرآنی بر اساس شاخص شمارگان، جدول شماره ۲ تنظیم شده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی منابع مرجع بر اساس تیراژ

مشخصات معیار		فراوانی مطلق	فراوانی نسبی (درصد)
تیراژ	تیراژ کمتر از ۱۰۰۰	۷	۸/۲
	تیراژ ۱۰۰۰	۲۶	۳۰/۵
	تیراژ ۲۰۰۰	۱۹	۲۲/۳
	تیراژ ۳۰۰۰	۱۴	۱۶/۴
	تیراژ ۵۰۰۰	۱۵	۱۷/۶
	نامشخص	۴	۶/۸

بر اساس این جدول، از کل کتب مرجع قرآنی، تیراژ ۶/۸ درصد از آنها مشخص نشده است. همچنین ۱۷/۶ درصد از آنها در تیراژ ۵۰۰۰ چاپ شده‌اند ولی بیش از ۷۵ درصد از آنها در تیراژ ۳۰۰۰ و کمتر چاپ شده‌اند. همگی آثار با تیراژ کمتر از ۱۰۰۰ مربوط به دهه نود است.

چهارمین پرسش در زمینۀ تنوع کتابهای مرجع مفردات قرآنی بر اساس منابع پژوهش و گستره آنها بود که برای پاسخ به آن جدول شماره ۳ تدوین شده است.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

جدول ۳. توزیع فراوانی منابع مرجع از لحاظ گستره

مشخصات معیار		تألیفی	ترجمه‌ای	تألیفی- ترجمه‌ای	مجموع	
					تعداد	درصد
بر حسب تفسیر، ترجمه یا نسخه‌ای خاص از قرآن	تفسیر خاص	۹	۰	۱	۱۰	۱۱/۸
	ترجمه خاص	۹	۴	۰	۱۳	۱۵/۳
	نسخه خاص	۴	۱	۰	۵	۵/۹
	موارد دیگر	۴۶	۳	۵	۵۴	۶۳/۵
	تفسیر و ترجمه	۳	۰	۰	۳	۳/۵
بر حسب دامنه لغات	جامع	۱۰	۱	۰	۱۴	۱۶/۵
	گزینشی	۶۱	۷	۶	۷۱	۸۳/۵
بر حسب مبنای گزینش	مشکل	۱۱	۱	۱	۱۳	۱۵/۳
	پرکاربرد	۹	۰	۱	۱۰	۱۱/۸
	کاربرد خاص	۲۴	۴	۳	۳۱	۳۶/۵
	موارد دیگر	۲۶	۳	۰	۲۹	۳۴/۱
	مشکل و پرکاربرد	۱	۰	۱	۲	۲/۳

یافته‌های جدول شماره ۳، نشان می‌دهد که از جهت دامنه لغات، تقریباً ۸۳/۵ درصد از کتب مرجع به صورت گزینشی دامنه لغات خود را اختیار کرده‌اند و در

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

زمینه کتب مرجعی که دامنه لغات آنها جامع باشد ضعف وجود دارد. کاربرد خاص با اختصاص ۳۶/۵ درصد آثار، عمده‌ترین مبنای گزینش بوده است. لغات مشکل و لغات مشکل و پرکاربرد مبنای گزینش ۱۷/۶ درصد از آثار بوده و ۱۱/۸ درصد نیز فقط پرکاربرد بودن را مبنا قرار داده‌اند. ۳۴/۱ درصد از آثار موارد دیگری غیر از پرکاربرد بودن، لغات مشکل و کاربرد خاص داشتن را به عنوان مبنا لحاظ نموده‌اند.

با توجه به داده‌های جدول شماره ۳، می‌توان ادعا کرد، ۳۶/۵ درصد از آثار بر حسب تفسیر، ترجمه، تفسیر و ترجمه یا نسخه‌ای خاص از قرآن نوشته شده است ولی ۶۳/۵ درصد از آثار به طور عمومی و بدون در نظر گرفتن تفسیر خاص یا ترجمه‌ای خاص یا نسخه خاص از قرآن به تألیف یا ترجمه پرداخته‌اند.

پنجمین پرسش به کتابهای مرجع مفردات قرآنی از نظر ویژگی‌های ظاهری نشر(صحافی، جلد، فونت) می‌پردازد. جدول شماره ۴ به این پرسش پاسخ می‌دهد.

جدول ۴. توزیع فراوانی منابع مرجع از لحاظ ویژگی‌های ظاهری

مشخصات معیار		تألیفی	ترجمه‌ای	تألیفی- ترجمه‌ای	مجموع	
					تعداد	درصد
کیفیت صحافی	خوب	۶۳	۷	۴	۷۴	۸۷
	متوسط	۱۰	۰	۱	۱۱	۱۲/۹
	ضعیف	۰	۱	۱	۲	/۰۲
جلد	شومیز	۴۳	۴	۳	۵۰	۵۸/۸
	گالینگور	۲۸	۴	۳	۳۵	۴۱/۲
نوع فونت	ریز	۶	۰	۲	۸	۹/۴
	متوسط	۶۵	۸	۴	۷۷	۹۰/۶

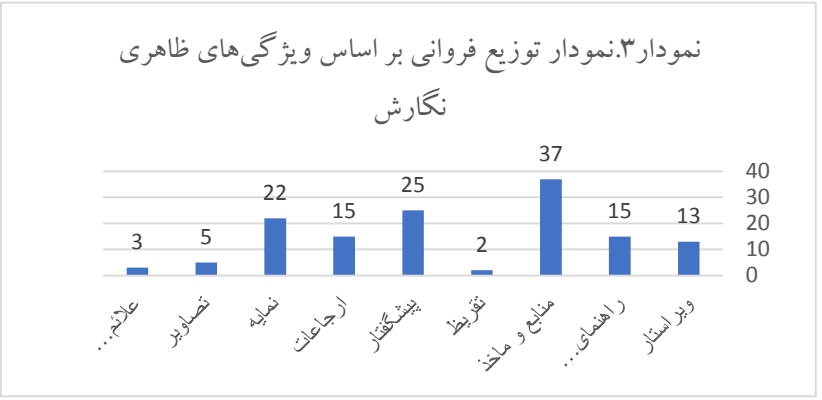
[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

داده‌های جدول شماره ۴ که مشخصات ظاهری آثار را ذکر می‌کند، بیانگر آن است که ۸۷ درصد از آثار از کیفیت صحافی خوبی برخوردارند و فقط دو مورد از آثار کیفیت صحافی ضعیف داشته‌اند. همچنین ۹۰/۶ درصد از آثار دارای فونت متوسط هستند که این یک مزیت محسوب می‌شود. از جهت جلد نیز، ۵۸/۸ درصد از آثار دارای جلد شومیز و ۴۱/۲ درصد دارای جلد گالینگور بوده‌اند.

ششمین پرسش، کتاب‌های مرجع مفردات قرآنی را از نظر ویژگی‌های ظاهری نگارش (ویرایش، ارجاع، منابع و ...) بررسی می‌کند. برای پاسخ به آن نمودار شماره ۳ تهیه شده است.

همانطور که از نمودار شماره ۳ برمی‌آید، تعداد کمی از کتب مرجع قرآنی ویراستاری شده است، این در حالیست که ویراستاری یکی از ویژگی‌های مهمی است که بر مقبولیت و اثرگذاری آثار منتشره می‌افزاید. در این بین فقط ۱۵/۳ درصد از آثار از ویراستاری برخوردار گشته است، پس می‌توان ادعا کرد این مشخصه در هیچ یک از بخش‌های تألیفی، ترجمه‌ای و تألیفی- ترجمه‌ای خشنود کننده نیست.

همچنین از آنجا که ۸۵ درصد از آثار بررسی شده، راهنمای استفاده ندارند،

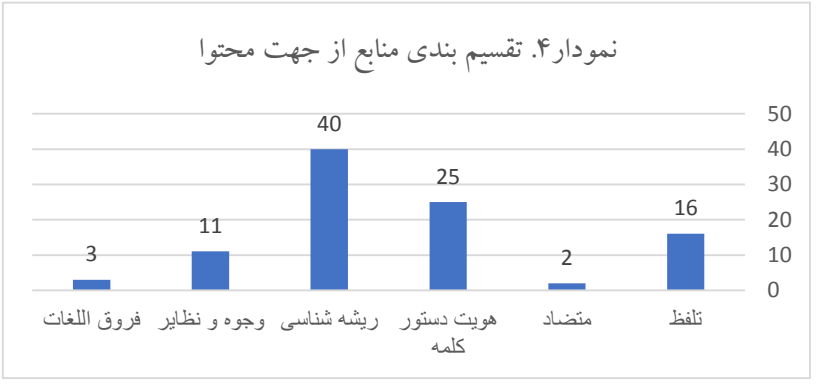
می‌توان مدعی شد که این آثار از جهت راهنمای استفاده وضعیت نامطلوبی دارند و این امر ممکن است در روند تحقیقات، پژوهشگران را با کندی یا سردرگمی روبرو کند.

ویژگی مهم دیگری که امروزه از عوامل اعتبار تحقیقات و آثار علمی به شمار می‌آید، ذکر منابع و مأخذ است. با این وجود بیش از نیمی از کتب مرجع قرآنی، تهی از ذکر منابع و مأخذ هستند. نمایه نیز از ضرورت‌های جدی کار علمی است که در بسیار از آثار علمی جدی گرفته نشده و منابع قرآنی نیز از آن جمله‌اند.

در گذشته و مخصوصاً در علوم دینی، از نشانه‌های قوت و اعتبار علمی نویسنده این بود که یکی از بزرگان شهره به علم و فضل، تقریظ و تأییدیه‌ای بر آن اثر بنویسد. در آثار بررسی شده فقط دو مورد، مدح به تقریظ شده است.

بر اساس نمودار ۳ فقط ۲۹/۴ درصد از آثار دارای پیشگفتار است، که این می‌تواند به علت قدیمی بودن بسیاری از آثار مرجع قرآنی باشد.

همچنین بیش از نیمی از آثار از ارجاعات و نمایه و علائم اختصاری بی‌بهره هستند و همچنین به علت نوع آثار، بیش از ۹۰ درصد آنها بدون تصویر می‌باشند. در پاسخ به پرسش هفتم، تقسیم‌بندی منابع از جهت محتوا به نحوی که نمودار شماره ۴ نشان می‌دهد، تنظیم شده است.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

از یافته‌های نمودار۴ می‌توان دریافت که بیش از ۶۰ درصد از آثار بررسی شده، خصوصیاتی همچون اعراب، ذکر متضادها، ذکر وجوه و نظایر و بیان فروق‌اللغات ندارند. همچنین از این بین ۴۷ درصد دارای ریشه‌شناسی زبانی بوده و ۲۹/۴ درصد از آنها هویت دستوری کلمه را ذکر نموده‌اند.

در پاسخ به پرسش هشتم، توزیع منابع مرجع از لحاظ اهداف در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

جدول ۵. توزیع فراوانی منابع مرجع از لحاظ اهداف

مشخصات	تألیفی		ترجمه‌ای		تألیفی- ترجمه‌ای		مجموع	
معیار	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
اهداف آموزشی	۳۸	۵۳/۵	۶	۷۵	۴	۶۷	۴۸	۵۶/۵
اهداف پژوهشی	۳۲	۴۵	۲	۲۵	۲	۳۳	۳۶	۴۲/۳
اهداف آموزشی- پژوهشی	۱	۱/۴	۰	۰	۰	۰	۱	۱/۱
کل منابع	۷۱	۱۰۰	۸	۱۰۰	۶	۱۰۰	۸۵	۱۰۰

داده‌های جدول شماره ۵، حاکی از آن است که ۵۶/۵ درصد از این آثار به جهت اهداف آموزشی تولید شده‌اند و ۴۲/۳ درصد اهداف پژوهشی را دنبال نموده‌اند و فقط ۱/۱ درصد از آنها دنبال‌کننده اهداف آموزشی- پژوهشی بوده‌اند. از آنجا که بین آثاری که با اهداف آموزشی تولید شده و تألیفاتی که اهداف پژوهشی را در نظر داشته‌اند تفاوت خیلی زیادی وجود ندارد، می‌توان گفت در مراکز قرآنی عنصر پژوهش هم در کنار آموزش مورد توجه قرار گرفته است.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به جدول شماره یک کمبود ناشران تخصصی در حوزه علوم قرآنی و روزآمدی این منابع دو مشکل جدی به شمار می‌آید.

بر اساس جدول شماره ۱ پدیدآوران معتبر نسبت به پدیدآوران غیر معتبر نسبت ۳ به ۱ دارند. یعنی غالباً افراد معتبر وارد عرصهٔ مفردات قرآن شده‌اند که رضایت آمیز است (البته تمامی نویسندگان غیرمعتبر بعد از سال ۱۳۹۰ هستند). ولی ناشران معتبر که در این عرصه وارد شده‌اند، یک هفتم ناشران غیرمعتبر است. جمع بین این دو یافته نشان می‌دهد که پدیدآوران معتبر غالباً کارهای خود را به ناشران غیر معتبر می‌دهند. شاید این وضعیت به دلیل ضوابط دشوار یا مقررات پیچیدهٔ ناشران معتبر برای چاپ کتاب یا طولانی شدن فرآیند نشر توسط آنها باشد که پدیدآوران را به ناشران غیرمعتبر سوق دهد. اگر ناشران معتبر فرآیند نشر کتاب را آسان‌تر و سریع‌تر کنند، این نسبت بالاتر می‌رود.

در حیطهٔ روزآمدی کتابها نتایج به هیچ وجه رضایت‌بخش نیست. نسبت ۱ به ۱۳ وضع کتابهای روزآمد در برابر غیر روزآمد را نشان می‌دهد. واقعیت این است که توجه به قرآن برای مسلمانان وجههٔ عبادی دارد، ولی برای غیر مسلمانان جنبهٔ پژوهشی و شناخت کتابی تمدن‌ساز با رویکرد انتقادی دارد. در هر حال، کثرت تولیدات و تنوع نگاه‌ها در مورد قرآن، ضرورت روزآمدی کتابهای مربوط به قرآن را، به ویژه در حوزهٔ مفردات، مضاعف می‌کند؛ که این مطالب، توجه جدی‌تری را می‌طلبد.

بر اساس نمودار شماره ۲ می‌بینیم که نسبت آثار قبل از قرن دهم به آثار پس از آن ۱ به ۱۰ است. این نسبت چند علت می‌تواند داشته باشد:

۱. تصحیح و تحقیق متون کهن نسبت به تألیف جدید کاری دشوار است.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

۲. برخی از دانشگاه‌ها و حوزه‌ها تحقیق متون را به عنوان پایان‌نامه نمی‌پذیرند.
۳. در آیین‌نامهٔ ترفیع دانشگاهها برای اساتید، تحقیق متون جایگاهی پایین‌تر از نگارش مقاله علمی پژوهشی دارد.
۴. غالب ناشران به دلیل انگیزه‌های اقتصادی تن به چاپ کتابهای کهن نمی‌دهند.
۵. استقبال دانشجویان و اساتید از کتابهای کهن به اندازهٔ مقالات و کتابهای جدید نیست.

خلاصه اینکه در مسیر تولید، آماده‌سازی، چاپ و نشر کتابهای کهن و استفاده از آنها در مسیر پژوهش، موانع زیادی هست. برای رفع این موانع، پیشنهاد می‌شود:

اولاً دوره‌هایی در زمینهٔ آموزش فن تصحیح متون در مراکز علمی برای اساتید و دانشجویان برگزار شود.

ثانیاً با تجدید نظر در آیین‌نامه‌های ترفیع و ارتقای اساتید، توجه به این گونه آثار بیشتر شود.

ثالثاً با حمایت مالی از ناشرانی که به نشر این گونه آثار می‌پردازند، زمینهٔ نشر آنها بیشتر فراهم شود.

بر اساس جدول شماره دو می‌بینیم که بیش از نیمی از کتاب‌ها با شمارگان دو هزار، سه هزار و پنج هزار نسخه به چاپ رسیده‌اند؛ به نظر می‌رسد در سال‌های پس از این پژوهش (از سال ۱۳۹۰ به بعد) بویژه در دو سه سه سال اخیر، این عدد کاهش چشمگیر داشته باشد. وظیفه مراکز قرآنی است که برای ترویج فرهنگ در میان جامعه از اینگونه کتاب‌ها حمایت کنند. جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که نیمی از کتابها با تیراژ یک هزار و دو هزار منتشر می‌شوند و نیمی دیگر با شمارگان‌های دیگر. طبعاً مشکلات نشر و توزیع و نیز گرانی کتاب، آن را از اولویت سبد خانواده-ها و حتی دانشجویان و اساتید بیرون برده است. برای حلّ این مشکل، راهکارهایی

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

پیشنهاد می‌شود، از جمله:

۱. برنامه‌هایی که از سوی مراکز دولتی و اموال خیریه مانند اوقاف می‌تواند برای حمایت از صنعت نشر به کار گرفته شود.

۲. بهبود سیستم‌های توزیع کتاب در سطح کشور.

۳. استفاده از فرصت صدا و سیما برای تبلیغ کتاب در خلال سریالها و دیگر برنامه‌های پرطرفدار، و نیز تخفیف در تعرفه‌های آگهی تجارتی که برای کتاب به کار رود.

بر طبق نمودار ۱. اگر یافته‌ها را بر اساس بازه‌های زمانی تقسیم کنیم می‌توانیم سه مرحله برای نشر کتابهای مربوط به مفردات قرآنی قائل شویم:

بازه زمانی ۳۰ تا ۶۰ مرحله اول

بازه زمانی ۶۱ تا ۹۰ مرحله دوم

بازه زمانی ۹۱ به بعد مرحله سوم

تفاوت معنی‌دار میان مرحله اول و دوم دیده می‌شود، به گونه‌ای که مجموع کتابهای مرحله اول ۹ عدد و مرحله دوم ۵۷ عدد است. باید دانست که بررسی مفردات نقشی کلیدی در علوم قرآنی دارد. لذا در میان علوم قرآنی به آن بیشتر توجه می‌شود. حال می‌گوییم: در سالهای بعد از ۱۳۶۱ با چند عامل روبرو هستیم: ۱. گسترش پژوهش‌های قرآنی ۲. تأسیس رشتهٔ علوم قرآن و حدیث در دانشگاه-های مختلف آزاد و دولتی در تهران و شهرستانها ۳. تأسیس شبکه رادیویی و تلویزیونی تخصصی قرآنی. ۴. همایش‌ها و جشنواره‌های مختلف و متنوع قرآنی. در نتیجهٔ این عوامل، می‌بینیم که در زمینهٔ مفردات، در مرحلهٔ دوم بیش از ۸ برابر مرحلهٔ اول تولید داشته‌ایم.

در مقایسه مرحله دوم با سوم باید گفت: در بررسی سالهای پس از ۱۳۹۱ علاوه

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

بر تداوم سه عامل یادشده پیشین، به سه عامل دیگر نیز باید توجه شود: ۱. گسترش مقاطع تحصیلات تکمیلی (ارشد و دکتری) در رشتهٔ علوم قرآن و حدیث در شماری از دانشگاهها ۲. گسترش کمّی و کیفی دانشگاهای تخصصی قرآن و حدیث مانند واحدهای وابسته به دانشگاه علوم و فنون قرآن (وابسته به اوقاف) ۳. گسترش نشریات علمی در این رشته، که برخی از آنان به درجهٔ پژوهشی و ترویجی نیز دست یافتند و فضای تحقیق در زمینه‌های متنوع علوم قرآنی را گرم کردند.

در نتیجه می‌بینیم که در این مرحله با اینکه مدت آن کمتر از یک دهه است، معادل دو و نیم برابر مرحلهٔ اول و نزدیک به نیمی از دورهٔ سی سالهٔ مرحلهٔ دوم کتاب منتشر شده است.بر طبق داده‌های جدول شماره ۳ کارهایی که به گونهٔ جامع بر روی قرآن انجام می‌شود، یک پنجم آثاری است که بطور گزینشی در مورد قرآن پژوهش می‌کنند.

در بیان علت‌های آن، می‌توان به چند عامل اشاره کرد:

۱. هزینهٔ سنگین کارهای جامع که در شرایط بحران مالی مراکز بر دوش این مراکز سنگینی می‌کند.

۲. فقدان روحیهٔ کار جمعی علمی در میان اهل تحقیق، که مانع از شروع یا اتمام این گونه کارها می‌شود. گاهی علاقه و انگیزهٔ کار جمعی وجود دارد، ولی گروه‌های علمی از نداشتن اخلاق کار علمی رنج می‌برند. گاهی نیز برخوردهای آیین‌نامه‌های ترفیع به این مطلب دامن می‌زند که در کارهای جمعی امتیاز مربوطه را به ترتیب ذکر نام همکاران بین آنها تقسیم می‌کند.

۳. نگرش کمّی به کارهای پژوهشی در کارنامه‌های علمی و ارزیابی‌های مربوط به ترفیع و ارتقای اساتید. بدین ترتیب یک استاد ترجیح می‌دهد چند عنوان کار در کارنامه‌اش ارائه دهد که هر یک ناظر به بخشی از قرآن باشد؛ نه اینکه این چند

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

عنوان را زیر یک عنوان جامع جای دهد.

به عنوان راهکار برای حل این مسائل پیشنهاد می‌شود:

اولاً حمایت مالی مراکز دولتی و خیریه از طرحهای جامع مفردات قرآنی بیشتر شود.

ثانیاً بازنگری جدی در آیین‌نامه‌های ترفیع صورت گیرد، به گونه‌ای که با نگاهی واقع‌بینانه ارزش کارهای جامع نسبت به کارهای گزینشی لحاظ گردد.

ثالثاً فرهنگ‌سازی برای ترویج اخلاق حرفه‌ای کار علمی گروهی صورت گیرد. توجه به مقالهٔ «اخلاق حرفه‌ای کار گروهی علمی» (طالعی، سیامک) به عنوان نخستین گام عملی در این مسیر پیشنهاد می‌شود.

رابعاً اصلاح آیین نامه‌ها در جهت نگرش کیفی به کارنامهٔ اساتید و جایگزینی آن به جای نگرش کمّی راه را برای تولید آثار جامع آسان می‌کند.

بر مبنای داده‌های جدول شماره ۴ کیفیت فنی چاپ کتابها شاخص‌های قابل قبولی دارد. صحافی غالباً در رتبهٔ خوب یا متوسط و فونت‌ها ۹۰ در صد مطلوب است. البته علت اینکه ۶۰ در صد جلدها شمیز است را باید در دشواری اقتصادی چاپ کتاب و ضعف توان مالی خریداران کتاب – که غالباً از طبقات غیرمرفه هستند– جستجو کرد.

نمودار شماره ۳ بیانگر آماده‌سازی علمی کتابها است. خلاصهٔ نتایج و علل و راهکارهای این بخش به ترتیب زیر است:

۱. برخی موارد ضروری در کتابهای مورد بررسی که عموماً کتابهای علمی هستند، کمتر از ۲۰ در صد است، مانند ویرایش و نمایه‌سازی.

۲. فهرست منابع که ابتدایی‌ترین ویژگی برای یک کتاب علمی به شمار می‌رود، در کمتر از ۴۰ در صد کتابها دیده می‌شود.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

این در حالی است که ۷۰ درصد نویسندگان در شمار نویسندگان معتبر هستند. این چگونگی را دو گونه می‌توان توجیه کرد: یا این نویسندگان از آیین‌نامه‌های آماده‌سازی کتاب اطلاع کافی ندارند یا دشواری‌های مالی چاپ کتاب به ناشر اجازه نمی‌دهد به کیفیت علمی کتاب بیندیشند.

راهکار پیشنهادی از یک سو، بالا بردن آگاهی نویسندگان نسبت به استانداردهای کیفی تولید کتاب است. و از سوی دیگر، حمایت‌های ضروری از ناشران برای بهینه‌سازی کیفیت علمی کتابها، و حتی وضع مقررات برای این موارد.

تجربهٔ الزام ناشران به درج فیپا و شابک در کتابها که وزارت ارشاد در دو دههٔ گذشته اجرا کرد، نشان می‌دهد که وقتی فرهنگ‌سازی اختیاری ضعیف باشد، برای ارتقاء شاخص‌ها باید به الزام قانونی روی آورد.

نمودار شماره ۴ کتابهای مورد بررسی را از جهت محتوا بررسی می‌کند. بر اساس این نمودار، بیشترین جنبهٔ محتوایی موضوع ریشه‌شناسی با ۴۰ درصد است، پس از آن هویت دستوری کلمه با ۲۵ درصد. اما به برخی از مباحث دیگر که در شناخت معانی مفردات قرآنی جنبهٔ کلیدی دارند، مانند وجوه و نظائر (۱۱ در صد) و فروق اللغات (۳ در صد) کمتر توجه شده است.

از مهمترین علل این تفاوت به دو نکته اشاره می‌شود:

۱. نویسندگانی که در حوزهٔ مفردات قرآنی تلاش می‌کنند، به اهمیت موضوع‌هایی مانند وجوه و نظائر و فروق اللغات پی نبرده‌اند.

۲. این نویسندگان از کارهای خاورشناسان در این دو موضوع چندان خبر ندارند، لذا به آنها چندان بها نمی‌دهند.

۳. گرایش به پخته‌خواری که در میان برخی از پژوهشگران رواج دارد، سبب می‌شود به ورود در موضوع‌های ناکاویده یا کمتر کاویده چندان رغبت نشان ندهند.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

راهکارهای پیشنهادی در این مورد به ترتیب زیر است:

اولاً آشنا ساختن پژوهشگران داخلی با فضای رقابت جهانی در حوزهٔ قرآن پژوهی.

ثانیاً الگوسازی عملی میان پژوهشگران قرآنی برای ایجاد رغبت در یافتن ناکاویده‌ها.

بر طبق جدول ۵. می‌توان گفت اختلاف آثار آموزشی نسبت آثار پژوهشی خیلی بیش از چهارده درصد است، اما تقویت عنصر پژوهش با راهکارهای خاص خود، می‌تواند آثار پژوهشی را ارتقاء بخشیده و زمینه‌ساز قوت یافتن آثار آموزشی نیز باشد.

راهکار حل این مشکل، به راهکارهایی بر می‌گردد که در راستای ترویج پژوهش در دانشگاهها و حوزه‌های علمیه پیشنهاد شده و می‌شود. مانند حمایت مالی و آیین نامه‌ای و انتشاراتی و ...

بدین ترتیب می‌توان گفت معیارهای ارزیابی کتب مرجع در اکثر آثار مفردات قرآنی فارسی به طور مطلوبی رعایت نشده است که این مسئله با پیشینهٔ موجود در زمینه کتاب‌های مرجع از جمله فلسفین، نوروزی و محمدی (۱۳۹۵) و نوروزی و فلسفین (۱۳۹۴) همسو می‌باشد. پژوهش حاضر در مقایسه با پژوهش مختاری (۱۳۹۸) که به ارزیابی کتب ضرب‌المثل‌های ترکی از نظر رعایت ویژگی‌های مرجع‌شناختی پرداخته است در زمینه راهنمای جامع استفاده، ارجاعات و نمایه همسو است.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]

منابع

۱. ایازی، محمدعلی(۱۳۷۳). نگاهی به معجم‌های موضوعی قرآن. بینات، ۱(۲)، ۱۱۲– ۱۲۲.

۲. حری، عباس(۱۳۷۱). مفهوم کتاب مرجع. پیام کتابخانه، ۲(۱)، ۲۲–۲۴.

۳. طالعی، عبدالحسین؛ سیامک، مرضیه (۱۳۹۰). اخلاق حرفه‌ای در کار گروهی علمی: پیشینه، ضرورتها، فایده‌ها،... در عبدالحسین طالعی(ویراستار): اخلاق پژوهش و نگارش، (ص۷۵–۱۰۲). نهران: کتابدار.

۴. ربانی، هادی (۱۳۷۴). کتابشناسی توصیفی کتابشناسی‌های قرآنی–۲. صحیفهٔ مبین، ۴(۴)، ۷۱–۸۰.

زمانی، محمدهاشم(۱۳۸۵). ارزیابی معجم‌های موضوعی قرآن، پژوهشهای قرآنی، (۴۶و۴۷)، ۳۷۶–۳۹۷.

۵. فراشباشی‌آستانه، محبوبه و صیادعبدی، الهام(۱۳۹۰). تأثیر نقش ساختار کتاب‌های مرجع کودکان و نوجوانان بر یادگیری: مرور ادبیات، مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات،۲۲(۲)، ۴۰–۴۹.

۶. فراشباشی‌آستانه، محبوبه و فتاحی، رحمت‌الله(۱۳۸۷). بررسی میزان رعایت معیارهای ساختاری منابع مرجع چاپی، فارسی. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۱(۱)، ۸۱–۱۰۲.

۷. فلسفین، سکینه؛ نوروزی، یعقوب و محمدی، مهدی (۱۳۹۵). میزان مطابقت دایره المعارف‌های فارسی کودکان و نوجوانان منتشرشده بین سال‌های ۱۳۸۵–۱۳۹۰ با معیارهای ارزیابی کتاب مرجع. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۲(۲)، ۳۰۹– ۳۲۷.

۸. مختاری، حیدر (۱۳۹۸). ارزیابی ویژگی‌های مرجع‌شناختی کتب ضرب‌المثل‌های ترکی. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۰ (۴)، ۴۶– ۵۷.

۹. نوروزی، یعقوب و فلسفین، سکینه (۱۳۹۴). بررسی کتاب‌های مرجع فارسی چاپی کودکان و نوجوانان منتشره بین سال‌های ۱۳۸۵– ۱۳۹۰ از نظر اعتبار، وسعت و کیفیت. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۱(۲) ، ۳۲۵–۳۳۹.

Ayazi, M. (1994). Introduction of Topical Lexicons of the Qur'an (Last Part). *BAYENAT*, 1(2), 112-122.(in Persian).

Falsafin S, Norozi Y, Mohammadi M. Studying the Correspondence between Children and Young Adult's Persian Encyclopedias Published during 2006-2011 and Reference Books Evaluation Criteria (2016). Research on Information Science & Public Libraries. 22 (2) :309-327.

Farashbashi Astaneh, M., Fattahi,R. (2008). Investigating the level of compliance with the structural criteria of printed and Persian reference sources *Library and Information Sciences*, 11(1), 81-102..(in Persian)

Farashbashi Astaneh, M., Sayyad Abdi, E. (2011). The Effect of the Structure of Reference Books for Children and Teenagers on their Learning: Literature Review. *National Studies on Librarianship and Information Organization*, 22(2), 40-49.(in Persian)

Hori,A(1992). The concept of reference book. Research on Information Science and Public Libraries, 2(1), 22-24.(in Persian)
Hunt, P. (1999). Understanding Children's Literature. New York; London:Routledge.
Mokhtari, H. (2020). Turkish Proverb Books as Reference Works: an Evaluation. *National Studies on Librarianship and Information Organization*, 30(4), 46-57. doi:10.30484/nastinfo.2019.2259.1869(in Persian)
Norouzi, Y. Falsefin, S. (2015). Evaluation of Persian References (Authored & Translated) for Children and Adolescents, Based on validity, Coverage and Quality of Books. Research on Information Science and Public Libraries, 21(2), 325-339.(in Persian)
Rabbani,H.(1995).Descriptive bibliography of Quranic bibliographies-2.Sahife Mobin,4(4),71-80). (in Persian)
Taleie,A. Siamak,M(2011). Professional ethics in scientific teamwork: background, necessities, benefits, .A, Taleie(Edition): Research and writing ethics,75-102.Tehran: ketabdar.(in Persian)

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1400.19.73.2.3]